

РОЗДІЛ 6. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ

EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE AS THE KEY FACTOR IN EFFECTIVE TEACHING

Стаття присвячена аналізу однієї з ключових компетентностей для педагогічних працівників в освітній сфері (емоційно-етичної), що впливає на якість освіти в цілому, та у межах закладу дошкільної освіти зокрема. Розкрито сутність таких понять як емоційна компетентність, емоційний інтелект, етична або моральна компонента. Значна увага зосереджена на негативних моментах освітнього середовища, зокрема стресових факторах, емоційному вигоранню, прострації, що пов'язані з чутливим аспектом у педагогічній діяльності та стратегіям їх нівелювання. Виокремлено п'ять компонентів емоційного клімату в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти. Висвітлено складову базу емоційної компетентності, що включає самосвідомість, саморегуляцію, соціальну обізнаність та соціальні навички. Наголошено на тому, що чуттєва сторона освітньої діяльності нерозривно пов'язана з системою особистих цінностей педагогів. Підкреслено той факт, що педагогічні працівники виступають в ролі моральних агентів або рольових моделей для реципієнтів своєї діяльності та повинні володіти етичними навичками для того, щоб відповідати цій почесній місії. У статті визначено структурний базис етичної компетентності, який формують етичні знання, етичні навички, моральні цінності та етичні погляди. Зазначено, що для детального опису змісту етичної компетентності слід враховувати теоретичні та емпіричні або практичні етичні знання. Детально розкрито сутність поняття етичних навичок, що ґрунтуються на чотирьох елементах моральної поведінки, таких як: компоненті рецептивності (етична чутливість або моральне усвідомлення), компонент аргументації (етичне або моральне судження), компонент моральної мотивації (пріоритету етичним діям над іншими цілями та потребами) та компонент імплементації або власне моральної дії (реалізація морального рішення). Виокремлено ряд ціннісних рис, важливих для розвитку педагогічних навичок, зокрема емоційні (доброта, життєрадісність, щедрість, пристрасність, ентузіазм, турботливість), вольові (твердість, мужність, наполегливість, неупливість, терплячість, самовладання) та моральні риси (відповідальність, почуття міри, чесність, скромність, справедливість).
Ключові слова: педагогічні працівники, емоційна компетентність, етична компетент-

ність, емоційний інтелект, етичні навички, сфера дошкільної освіти.

The article gives a thorough analysis of one of the key competencies for pedagogical staff in education, that is the emotional and ethical competence, which affects the quality of education in general, and at preschool educational institutions in particular. It describes the essence of such concepts as emotional competence, emotional intelligence, ethical competence and moral aspect of teaching. It highlights the negative parts of the educational environment, specifically stress factors, emotional burnout, prostration, which are related to feelings teachers face in the process of their work and it also emphasizes the strategies to avoid or balance those negative impacts. Five components of the emotional climate at preschool educational institutions are singled out. It accentuates the integral elements of emotional competence, such as self-awareness, self-regulation, social awareness and social skills. It is emphasized that the emotional side of educational activity is inseparably connected with the system of teachers' personal values. It plays up the idea that educators act as moral agents or role models for the recipients of their work and therefore have to sharpen their ethical skills in order to fulfill this honorable mission. The article defines the structural basis of ethical competence, formed by ethical knowledge, ethical skills, moral values and ethical views. It is noted that the appropriate approach to ethical competence for teachers should resort both in theoretical knowledge and practical or empirical one. The essence of the concept of ethical skills is revealed. It is based on four elements of moral behavior, such as: receptiveness component (ethical sensitivity or moral awareness), reasoning component (ethical judgment or moral judgment), moral motivation component (priority to ethical action over other goals and needs.) and the component of implementation or moral action (implementation of the morally correct decision). A number of valuable traits for the development of pedagogical skills are singled out, including emotional (kindness, cheerfulness, generosity, passion, enthusiasm, care), strong-willed (firmness, courage, perseverance, intransigence, patience, self-control) and moral traits (responsibility, sense of proportion, honesty, modesty, justice).
Key words: pedagogical staff, emotional competence, ethical competence, emotional intelligence, ethical skills, preschool education.

УДК 373.2.091.33-051:379.81:613.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.45>

Кучинська Л.Ф.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради

Глобальні виклики в освітній сфері створили багато труднощів у практиці освітнього процесу, безпосередньо впливаючи на соціальне, емоційне та професійне життя педагогічних працівників.

В модерному світі професійна діяльність педагога стає дедалі складнішою. Ефективність навчання та виховання безпосередньо залежить не лише від професійних навичок, академічних знань та

досвіду педагогів, а й від їх моральних орієнтирів та особистісних характеристик, що пов'язані з емоціями та емоційним інтелектом. Окрім чуттєвої сфери дедалі більшу роль в сучасному соціально гетерогенному та структурованому суспільстві відіграють професійна ідентичність педагогів, етичні виміри їхньої роботи та етос.

Емоційній складовій в освітній практиці приділяється все більше уваги, зокрема Арнон, Саловей, Маєр, Саарні, Хочшїлд, Везлі досліджують це питання в різних культурних і соціальних контекстах. У межах національної наукової бази поступово спостерігається збільшення кількості праць на цю тему, хоча даний процес і відбувається значно повільніше ніж у іноземній науковій галузі. Фундаментальному вивченню етичної компетентності присвятили свої праці такі зарубіжні науковці як Рест, Шрайвер, Каватазопулос, Гросман, Шульман тощо. Низка праць Елізабет Кемпбел стосується питання етики у професії педагога. Вагомий внесок у розбудову секції наукових даних про етичну компетентність також зробили такі американські автори, як Гілберт Лонгі, Вільям Стрейц, Колнеруд Ганел та ін. Хоча емоційно-етична компетентність є привабливою, потужною та багатообіцяючою концепцією, яка має ряд переваг для досліджень і практики, науковці часто уникають можливості детально проаналізувати її суть та зробити зіркою своїх праць, тому феномен даної компетентності потребує більш детального вивчення як цілісної константи, так і окремо її складових, особливо беручи до уваги її важливості у сфері дошкільної освіти.

Метою статті є визначення ролі емоційно-етичної компетентності у професійному становленні педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, а також впливу даної компетентності на освітній процес.

Педагоги-фахівці на сучасному етапі розвитку повинні володіти цілою низкою як професійних, так і особистісних компетентностей, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці та надавати якісні освітні послуги. Важливу роль у цьому процесі відіграє емоційно-етична компетентність, яку слід розглядати як сукупність двох окремих компонентів (чуттєвого та морального аспектів) [1].

Емоційна компетентність часто ототожнюється з феноменом емоційного інтелекту, адже є вираженням потенціалу EQ, матеріалізованого в здібностях, які можна оцінити в різних контекстах. Досі немає консенсусу у наукових колах щодо конотації цього терміну і не зовсім зрозуміло, чи в змістовому навантаженні даного поняття йдеться про здібності чи про низку компетенцій. Загалом емоційний інтелект можна визначити як здатність точно сприймати, оцінювати та виражати емоції, генерувати їх, коли вони слугують мисленню, розуміти і регулювати емоції для сприяння емоційному

та інтелектуальному зростанню і каталізувати позитивний вплив на емоції оточуючих [2, с. 41].

Емоційна компетентність є першочерговою передумовою для уникнення вигорання на робочому місці та підвищення рівня благополуччя педагога. Здатність ефективно опановувати власні емоції та почуття, перш ніж реагувати на непередбачувану поведінку дитини, знайти способи розслабитися після напруженого дня або визначити внутрішні рушійні сили – все це способи застосування емоційного інтелекту, щоб почуватися краще і в гармонії з собою та навколишнім світом, зменшити рівень стресу, а отже запобігти психічним захворюванням і настанню відносно ранньої непрацездатності, що є надзвичайно поширеним явищем серед педагогів [4, с. 2].

Існує ряд стратегій контролю емоцій у сфері освіти, що є додатковим потенційним інструментом захисту від деструктивних факторів у педагогічному середовищі, зокрема це акторська гра (імітація емоцій для демонстрації професійно прийнятних емоцій), глибинна акторська гра (спроба змінити справжні емоції за допомогою когнітивних технік, щоб вони відповідали професійно прийнятним емоціям) та емоційна консонансність або співзвуччя (природне вираження емоцій, які притаманні для певної ситуації) [2, с. 42].

У сфері дошкільної освіти вміння педагогів розрізняти емоції дітей покращує якість зворотного зв'язку та впливає на ефективність засвоєння матеріалу. Можна визначити п'ять компонентів емоційного клімату в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти, які у взаємодії впливають на результативність освітнього процесу:

- емоційні стосунки вихователя з дитиною;
- емоційна обізнаність педагога (власна емоційна компетентність);
- емоційні реакції педагогічного працівника та валідація почуттів дитини (наприклад, використання емоційного коучингу);
- мета-емоційна філософія (емоційні внутрішньо особистісні переконання), емоційні міжособистісні настанови (емоційні межі, які включають справедливість, повагу, дисципліну, уникнення надмірного залучення у діяльність та розвиток структурованих моделей дитячої поведінки).

Емоційна компетентність педагога відіграє вирішальну роль у побудові позитивних стосунків з дітьми та сприяє створенню здорової та інклюзивної атмосфери у навчальних середовищах [3, с. 2].

Можна виділити чотири основні складові елементи, поєднання яких формує емоційну компетентність у контексті педагогічного спрямування:

- самосвідомість – визначення та розуміння власних емоцій у процесі освітньої діяльності;
- саморегуляція – опановування емоцій або їх менеджмент (позитивний та негативний: контр-

оль імпульсів, гніву, вираження радості, ентузіазму тощо);

– соціальна обізнаність – ідентифікація і розуміння емоцій та почуттів усіх учасників освітнього процесу під час професійної діяльності та поза нею, вміння проявляти емпатію;

– соціальні навички – ефективна комунікація або управління взаєминами (вербальна, паравербальна, невербальна, асертивна), командна робота та здатність приймати рішення у різних ситуаціях [5].

Емоційна компетентність в соціальному контексті нерозривно пов'язана з особистісними та індивідуальними цінностями, моральними нахилами, добропорядністю, а також з культурними поглядами та переконаннями, іншими словами з етичною компетентністю. Фундаментальною ланкою якісної дошкільної освіти є ціннісний аспект. Педагогам належить базова роль у передачі дітям дошкільного віку грецької тріади цінностей добро–істина–краса, серед яких найважливішими є моральні. Освітням відведена роль моральних агентів та рольових моделей для реципієнтів освітнього продукту. Етика та навчання і виховання здаються за своєю суттю сумісними та неминуче переплетеними. Етичну компетентність можна визначити як сукупність психологічних навичок, що допомагають педагогам знаходити морально адекватні рішення щоденних професійних проблем. Основними складовими елементами даної компетентності є знання та повага до моральних цінностей, норм і принципів, вміння тонко розпізнавати етичні ситуації, здатність правильно оцінювати прийняті рішення з точки зору етики, уміння долати внутрішні перешкоди для досягнення моральних цілей [6, с. 387].

Структурним базисом досліджуваної компетентності є етичні знання, етичні навички, моральні цінності та етичні погляди. Етичні знання варто аналізувати як різновид чеснот у дії, що дозволяють педагогам встановлювати концептуальні та практичні зв'язки між основними морально-етичними цінностями, такими як чесність, співчуття, справедливість, повага до інших, їхнім власним щоденним вибором та вчинками. Вони поділяються на теоретичні (знання етичних теорій – утилітаризм, деонтологізм, етика чеснот; знання нормативних основ галузі; знання законів, правових норм і кодексів професійної етики; знання структури та культури освітніх установ разом із розумінням поведінки працівників) та емпіричні (збереження ціннісних практик, засвоєння корисного розпорядку дня, постійне переосмислення ситуацій та впровадження власної системи аналізу освітнього середовища) [6, с. 390].

Етичні навички підтримують образ педагога як рефлексивного виконавця, що повністю заглиблений у професійні ролі на щоденній основі. Вони

ґрунтуються на чотирьох елементах моральної поведінки:

– *компонент рецептивності* – етична чутливість або моральне усвідомлення, ставлення до конкретної ситуації як морально значущого питання, а також емпатична інтерпретація ситуації, яка допомагає встановити, хто причетний, які дії вжити, та можливі реакції і результати;

– *компонент аргументації* відноситься до етичного або морального судження, що живиться соціокультурними, моральними та політичними переконаннями педагогічного працівника;

– *компонент моральної мотивації* – надання пріоритету етичним вчинкам над іншими цілями та потребами, внутрішній механізм, що спонукає діяти у рамках моральних канонів;

– *компонент імплементації або моральної дії* стосується реалізації правильного рішення відповідно до норм і принципів етики [6, с. 392–393].

Моральні цінності та етичні погляди пов'язані з вірою педагогів в добро як універсальну цінність. Можна виділити ряд основних ціннісних рис, важливих для розвитку навичок, які є частиною етичної компетентності педагогів, зокрема:

– емоційні риси (доброта, життєрадісність, щедрість, пристрасність, ентузіазм, турботливість);

– вольові риси (твердість, мужність, наполегливість, неупливість, терплячість, самовладання);

– моральні риси (відповідність слова і діла, почуття міри, баланс між вимогливістю і терпимістю, чесність, скромність, справедливість).

Інтерналізація цього набору моральних цінностей сприяє розвитку мікроетики в особистісних рамках взаємодії педагога з дитиною, що як наслідок позитивно впливає на макроетичний аспект у закладі дошкільної освіти [6, с. 397].

Емпіричні результати досліджень показують, що педагоги мають володіти відповідними практичними інструментами для досягнення ефективності організації освітнього процесу, де ключовий акцент ставиться, зокрема, на правильному управлінні та емоційному контролі в професійному середовищі, розумінні емоційного виміру, який виникає внаслідок синергії усіх учасників педагогічної взаємодії, постійному бажанні вдосконалювати власні емоційні навички.

Отже, магістральну роль у формуванні гармонійної освітньої картини відіграє емоційно-ціннісний компонент. Оволодіння емоційними здібностями та етичними навичками дозволяє педагогам переформатувати уявлення про педагогічну діяльність як просто успішну передачу інформації від педагога до здобувачів дошкільної освіти і налаштувати фокус у бік сприйняття її як освітнього процесу, що потребує постійних інтелектуальних, емоційних та моральних зусиль, щоб слідувати

аксіологічному шляху у своїй професійній діяльності. Емоційно-етично компетентні педагогічні працівники вирізняються стресостійкістю, ментальною стабільністю, емпатією, здатністю легко вирішувати моральні дилеми, виступають справжніми взірцями з широким арсеналом ціннісних рис та вмінням створювати позитивний клімат у професійному просторі, що безпосередньо впливає на ефективність та якість освітнього процесу.

Питання емоційно-етичної компетентності педагогів у закладах дошкільної освіти охоплює цілу низку аспектів і тому потребує значно ретельнішого вивчення, що дає підстави для подальшого наукового пошуку у цій царині.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» : затв. наказом М-ва освіти і науки України від 28.09.2021 р., № 620-21. URL: [https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya)

[profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyi-osviti](https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-kerivnik-direktor-zakladu-doshkilnoyi-osviti)

2. Коротай Б. В. Емоційна компетентність: передумова ефективного навчання. *Економічні дослідження*. Загреб, 2021. Т. 4, № 1. С. 39–52.

3. Уллоа М, Еванс Я., Джонс Л. Вплив тренінгу емоційного усвідомлення на здатність педагогів керувати емоціями дітей дошкільного віку: експериментальне дослідження. *Психологічні есеї*. Малага, 2016. Т. 9, № 1. С. 1–14.

4. Позо-Ріко Т. Модернізація способів підготовки педагогів до складних часів: благополуччя, стійкість, емоційний інтелект та інноваційні методики як ключові педагогічні компетенції. *Психологічні дослідження та управління поведінкою*. 2023. № 16. С. 1–18.

5. Шелхорн Айріс Аналіз розвитку емоційної компетентності молодих педагогів. *Навчання та педагогічна освіта*. 2023. Т. 123. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X22003225>.

6. Гацеу Роксана-Марія Етична компетентність педагогів: можлива модель. *Симпозіум*. 2015. Т. 2, № 3. С. 387–403.